

*Ситник Н.С.,
д.е.н., доцент,
професор кафедри державних та місцевих фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

*Старух А.І.,
аспірантка кафедри державних та місцевих фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті розглянуто етапи приватизації державних підприємств та охарактеризовано фінансово-господарський стан державних підприємств. Також проаналізовано стан розвитку підприємництва в державному секторі економіки України та зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: підприємництво, державний сектор економіки, фінансово-господарський стан, приватизація, доход, чистий прибуток.

Постановка проблеми. Розвиток підприємництва у державному секторі економіки являється вагомим індикатором економічного процвітання країни, оскільки державні підприємства часто «закривають» ті ніші на ринку, які не бажає або не має змоги зайняти приватний бізнес. Державні підприємства часто забезпечують Україну тим товарами і послугами, які без них були би не доступними. Як показує практика країн Західної Європи та Північної Америки, повна приватизація всіх організацій, що надають певні послуги населенню призводить до зниження рівня життя та переорієнтації державних видатків на галузі, що не мають прямого впливу на забезпечення благополуччя громадян країни. В той же час, приватні підприємства часто є більш економічно ефективними ніж державні. Це зумовлює проблему пошуку оптимального співвідношення між державною та приватною власністю для певної країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику увагу стану та розвитку підприємництва в державному секторі економіки Україні приділяють такі науковці як З.С. Варналій, О.В. Горбачевська, О.І. Кілієвич, Н.А. Малиш, І.В. Розпутенко, В.В. Юрчишин, В.С. Воротін, В.М. Гець, Я.А. Жаліло.

Так, З.С. Варналій велику увагу звертає на питання державного регулювання та самоорганізації підприємництва, зокрема, на систему державної підтримки та правового забезпечення його розвитку, а також основним напрямом фінансово-кредитної підтримки підприємницького сектора та формам самоорганізації суб'єктів підприємництва [1].

На думку Я.А. Жаліла, головною функцією державної стратегії є впровадження схеми суспільної поведінки, яка сприятиме пошуку компромісу між інтересами економічних суб'єктів і пріоритетами економічної стратегії держави. Для цього необхідно зосередити увагу на подоланні слабкої дієздатності наявних у розпорядженні держави інструментів економічної політики та методології їх застосування [2, с. 30].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте із постійним розвитком та вдосконаленням системи підприємництва в державному секторі економіки є необхідність у подальшому дослідженні розвитку державних підприємств.

Зокрема, у розрізі економічного і політичного розвитку України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз та характеристика сучасного стану підприємництва в державному секторі економіки. Зокрема, виявлення тенденцій розвитку та характеристика основних показників діяльності для визначення фінансово-господарського стану державних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Проблема пошуку оптимального співвідношення між державною та приватною власністю особливо гостра для України, оскільки вагому частку у вітчизняному ВВП складають стратегічні великі підприємства, побудовані у часи Радянського Союзу, і які спочатку знаходились у державній власності. Починаючи з 1996 і до тепер в Україні сформована відносно невелика група осіб, яка контролює значну частку національного товарообороту. Це створює несприятливі умови для формування здорової ринкової конкуренції та контролю інфляції з боку вітчизняних державних фінансових інститутів. Тому дослідження розвитку державного підприємництва має відбуватись у розрізі економічного і політичного розвитку України.

Тому для визначення рівня економічного розвитку підприємств державного сектору економіки та їх впливу на економіку України загалом, проаналізуємо результати приватизації державних підприємств з початку 90х рр. і до сьогодні. За даними громадської організації «Центр економічного розвитку» [3, с. 11-17] в Україні можна виділити наступні етапи приватизації.

1. Початковий етап приватизації (1992–1994 рр.). На даному етапі було заплановано приватизувати близько 2200 підприємств, проте у приватну власність перейшли лише 1% підприємств. Приватизації відбувалась на основі прийнятої у 1992 році Державної програми приватизації. Причиною таких невисоких темпів приватизації стало те, що Кабінет Міністрів ухвалив постанову згідно із якою накладався мораторій на приватизацію малих підприємств, що фактично, заблокувало даний етап роздержавлення вітчизняних підприємств.

У 1993 році процес приватизації відбувався нетрадиційним чином: роздержавленню підлягали стратегічні підприємства-монополісти, а не підприємства сфери технічного і побутового обслуговування та сфери харчування, як це відбувалось в інших країнах. Таким чином, незбалансована політика уряду України призвела до того, що підприємства-монополісти опинились у руках приватних інвесторів, а малі і середні підприємства залишились «на плечах» державного бюджету, що і стало початком формування класу олігархії. Підхід уряду базувався на необхідності поповнити бюджет, тож продавались у першу чергу ті підприємства, які були вигідними для потенційного приватного інвестора. Це суперечило міжнародній практиці

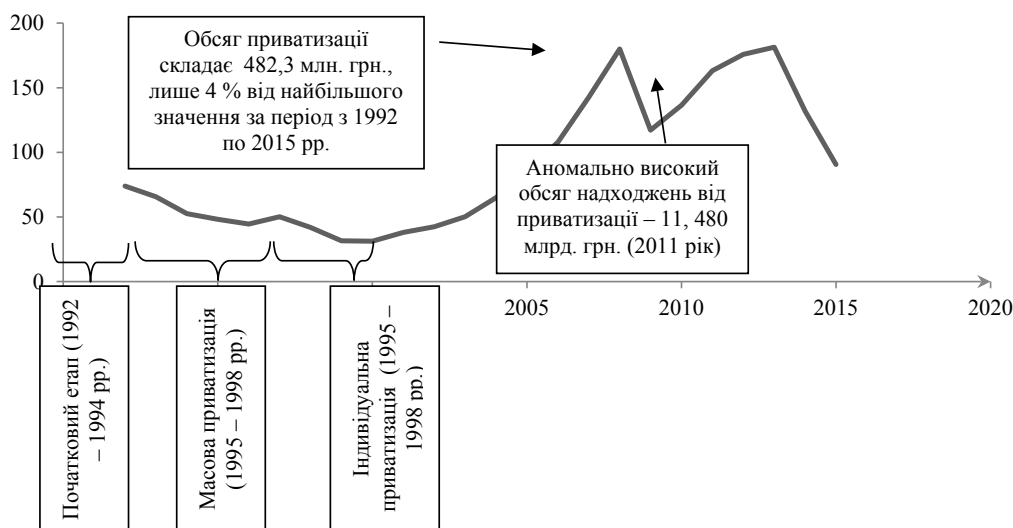

Рис. 1. Вплив обсягів приватизації на динаміку ВВП України протягом 1992–2015 рр.

приватизації, де цей процес відбувається навпаки завдяки державній підтримці.

2. Другий етап – масова приватизація (1995–1998 рр.). Протягом даного етапу приватизації у «приватні руки» перейшло близько 50 000 підприємств, з яких лише 11 тис. були середні і великі об’єкти. Протягом 1995–1998 рр. виникла загроза, що не всі громадяни України можуть взяти участь у програмі приватизації. Це зумовлено недосконалою системою захисту прав інвесторів, недовіра населення до нової моделі реалізації економічних відносин, а також бюрократичними бар’єрами. Таким чином, це сприяло посиленню монополізації ключових галузей української економіки.

3. Третій етап приватизації – індивідуальна грошова приватизація (1999–2002 рр.). Даний етап відрізнявся тим, що мав на меті не тільки отримання доходів до бюджету, але й перехід у приватний сектор складних комплексів, якій відігравали вагомую роль у вітчизняній економіці. На даному етапі важливу роль відігравала диференціація за глибиною приватизації – часткою приватного інвестора. Так, було заплановано, що за період з 1999 по 2002 рр. буде приватизовано 833 підприємства з глибиною не більше 70 %, 1000 – від 70 до 100 % і 1631 підприємство з глибиною не менше 100 %. Крім цього до приватизації були допущені закордонні інвестори. Таким чином, програма приватизації під час реалізації третього етапу була найбільш успішною. Так, у 1999 році надходження до бюджету від приватизації склали 695 млн. грн., що на 190 % більше ніж за попередній рік. Найбільша сума надійшла від продажу енергетичних підприємств – 356,6 млн. грн. На аукціонах було продано кожне третє підприємство, що підлягало приватизації.

Станом на 2016 рік в Україні налічується 2215 державних підприємств, що становить 0,6 % від загальної кількості підприємств в Україні. Динаміка надходжень до бюджету України від приватизації підприємств протягом 2008-2015 рр. являється вкрай нестабільною. На рис. 1 зображено вплив обсягів приватизації на динаміку ВВП України протягом 1992–2015 рр.

Загалом в Україні протягом 1992–2015 рр. приватизовано тільки 66607 підприємств, що становить лише 19,3% від кількості усіх підприємств, які діяли на території України станом кінець 2015 р. Таким чином, можна відзначити, що вплив приватизації державних підприємств на ВВП все ж таки мав місце,

проте визначити його напрямок та силу складно, оскільки на основі аналізу рис. 1 можна зробити висновок, що незалежно від обсягів приватизації динаміка ВВП визначалась скоріш за все іншими чинниками. Це також свідчить про те, що вивільнені від приватизації кошти уряд не інвестував у розвиток економіки, більш ймовірно вони йшли на забезпечення соціальних потреб населення, що у довгостроковій перспективі мали негативні наслідки для всієї економіки.

Загальна кількість державних підприємств України станом на 9 червня 2016 року становить 2216. На рис. 2 наведена структура державних підприємств за державними установами, яким вони підпорядковуються.

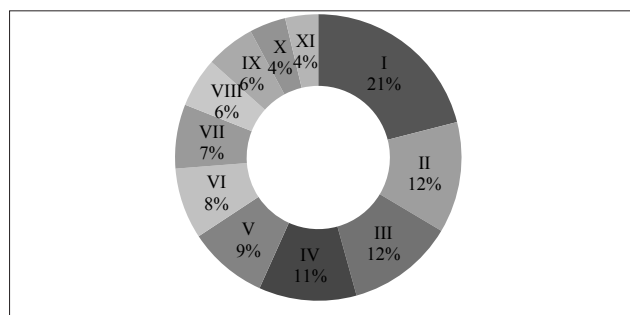

Рис. 2. Структура державних підприємств за державними установами, яким вони підпорядковуються станом на 09.06.2016 р.

Примітка: I – Державне агентство лісових ресурсів України, II – Національна академія наук України, III – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, IV – Міністерство аграрної політики та продовольства України, V – Національна академія аграрних наук України, VI – Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, VII – Державна пенітенціарна служба України, VIII – Фонд державного майна України, IX – Державний концерн «Укроборонпром», X – Міністерство оборони України, XI – Міністерство інфраструктури України; зазначені державні установи не являються єдиними, що мають у своєму підпорядкуванні державні підприємства, кількість підприємств, що не підпорядковуються даним установам – 683, їх частка – 30,83%.

Таким чином, на основі рис. 2 можна говорити про те, що найбільша кількість державних підприємств підпорядковується Державному агентству лісових ресурсів України, Національний

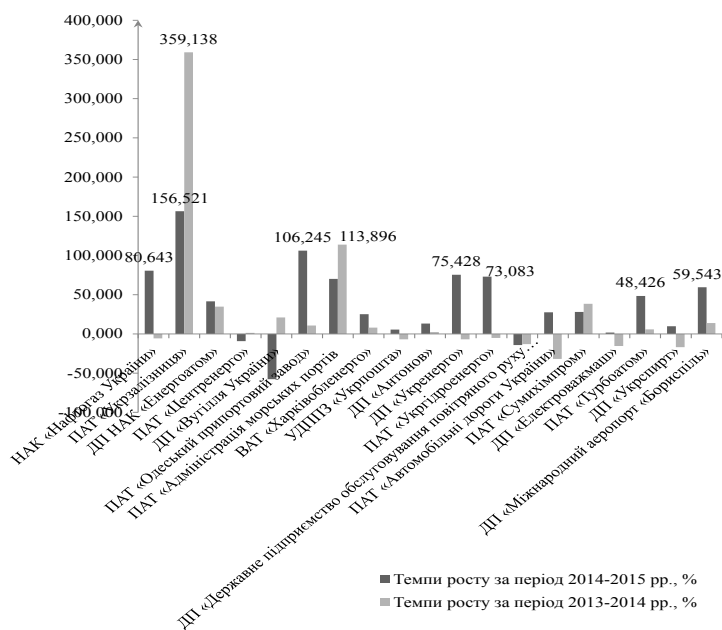

Рис. 3. Темпи росту доходу 19-ти найбільших державних підприємств за 2013-2015 рр., %

академії наук України, а також міністерствам економічного розвитку і торгівлі та аграрної політики і продовольства. Слід зазначити, що серед державних установ, які мають у своєму підпорядкуванні державні підприємства, є державний концерн «Укроборонпром», потреба в існуванні якого викликає певні сумніви, оскільки Міністерство оборони України також має у своєму підпорядкуванні державні підприємства. Логічним є питання: навіщо потрібен даний концерн, як окрема державна установа, і чи взагалі потрібен такий посередник між Міністерством оборони України та вітчизняними оборонними державними підприємствами.

Користуючись даними табл. 1, проаналізуємо динаміку таких показників діяльності державних підприємств України, як чистий прибуток і дохід.

На рис. 3 представлено темпи росту доходу 19-ти найбільших державних підприємств України за період з 2013 по 2015 рр., %.

На підставі аналізу рис. 3, можна зробити висновок, що середній темп росту за 2014-2015 рр. (36%) є більшим за значення даного показника у попередньому періоді (26,7%). Це сприятливо характеризує вітчизняні суб'єкти господарювання, оскільки дає можли-

Таблиця 1

Значення чистого доходу і чистий прибуток для 26-ти найбільших за обсягом активів державних підприємств України за 2013-2015 рр., млн. грн.

№ з/п	Підприємства:	Дохід, млн. грн.			Чистий прибуток, млн. грн.		
		2013	2014	2015	2013	2014	2015
1	НАК «Нафтогаз України»	77018	72656	131248	-14690	-80055	-36323
2	ПАТ «Укрзалізниця»	5105	23439	60126	558	-8176	16842
3	ДП НАК «Енергоатом»	17236	23237	32904	-4791	-6494	1168
4	ПАТ «Центренерго»	7454	7557	6864	487	70	70
5	ДП «Вугілля України»	5376	6507	2751	-9	0	-1244
6	ПАТ «Одеський припортовий завод»	4904	5428	11195	-1144	-270	211
7	ПАТ «Адміністрація морських портів України»	1871	4002	6811	647	1511	3847
8	ВАТ «Харківобленерго»	3656	3948	4941	29	30	32
9	УДППЗ «Укрпошта»	3971	3697	3902	42	-4	41
10	ДП «Антонов»	3269	3347	3788	39	39	379
11	ДП «Укренерго»	3325	3097	5433	788	-1198	820
12	ПАТ «Аграрний фонд»	0,003	2772	2875	84	666	155
13	ПАТ «Укргідроенерго»	2722	2582	4469	1313	476	1091
14	ДП «Державне підприємство обслуговування повітряного руху України»	2742	2385	2046	380	303	342
15	ПАТ «Автомобільні дороги України»	3197	2179	2779	-60	-232	-216
16	ПАТ «Сумхімпром»	1416	1960	2509	-201	-99	8
17	ДП «Електроважмаш»	2205	1865	1897	79	22	-121
18	ПАТ «Турбоатом»	1741	1842	2734	583	637	1842
19	ДП «Укрспирт»	2034	1691	1857	26	-99	16
20	ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль»	1385	1577	2516	127	-884	696
21	ПАТ «Хмельницькобленерго»	1001	11	1420	49	26	39
22	ПАТ «Миколаївобленерго»	1379	1054	2149	17	15	11
23	ДП «Маріупольський морський торговельний порт»	923	901	984	274	331	516
24	ДП «Іллічівський морський торговельний порт»	0,659	0,769	1641	-76	117	526
25	ДП «Одеський морський торговельний порт»	457	292	505	179	147	397
26	Міжнародний аеропорт «Львів» ім. Данила Галицького	0,105	0,116	178	16	26	59

Примітка: побудовано автором на основі даних [4]

вість судити про початок їх економічного відродження. Для більш повного аналізу фінансового стану даних підприємств необхідно дослідити динаміки чистого прибутку за період з 2013 по 2015 рр. (рис. 4).

Як бачимо з рис. 4, динаміка чистого прибутку за останні три роки для досліджуваних підприємств в цілому не була настільки втішною: за період з 2013 по 2014 рр., чистий прибуток зменшився в середньому на 26,301%, а протягом 2014–2015 рр. – на 0,593%. На рис. 5 зображено значення темпів росту чистого прибутку для підприємств із аномальними значеннями цього показника за період з 2013 по 2015 рр. у %.

На основі рис. 5 можна стверджувати, що діяльність деяких державних підприємств характеризується значною нестабільністю, що зазвичай пояснюється не великою місткістю ринку, проте якщо врахувати специфіку діяльності кожного із наведених підприємств, можна відзначити, що для таких суб'єктів, як УДППЗ «Укрпошта», ПАТ «Укрзалізниця», ДП «Укрспирт», ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», НАК «Нафтогаз України» характерним є ринок із високою місткістю, тому аномально високі коливання чистого прибутку викликає певні сумніви стосовно прозорості розподілу виручених від продажу продукції коштів на даних підприємствах. Для більш повного аналізу отриманих результатів доцільно визначити ті підприємства, для яких характерним було аномально високе зростання доходу за період з 2013 по 2015 рр. (рис. 6).

Як бачимо, для значно меншої кількості, із 26-ти проаналізованих, державних підприємств спостерігається аномально високе або низьке значення відносної зміни доходу у порівнянні із кількістю підприємств для яких виявлено аномальне значення даного показника при аналізуванні динаміки чистого прибутку за 2013-2015 рр. Так, серед 26-ти стратегічних державних підприємств до тих, чия аномальна зміна чистого прибутку не пов'язана із зміною доходу за досліджуваний період були такі: ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», ДП «Укрспирт», ДП «Електроважмаш», ПАТ «Аграрний фонд», УДППЗ «Укрпошта», НАК «Нафтогаз України».

Варто зазначити, що аномально висока волатильність доходу і чистого прибутку почала спостерігатись починаючи з 2013 р. Це може бути зумовлено початком реформ в Україні. Зокрема, вперше за роки незалежності Міністерство економічного розвитку і торгівлі України почало публікувати агреговані результати фінансово-господарської діяльності 100-ти найбільших державних підприємств України. Доступність інформації про діяльність цих підприємств, а також публічний характер їх реєстрації зумовило ймовірний вплив кон'юнктури ринку емітованих ними цінних паперів на їх фінансові результати.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на підставі проведеного аналізу державних підприємств України можна привести такі висновки:

1. Діяльність державних підприємств не мала суттєвого впливу на динаміку ВВП, що зумовлено постійним зменшенням їх кількості та порівняно із приватним сектором економіки, не надто успішними фінансовими результатами;

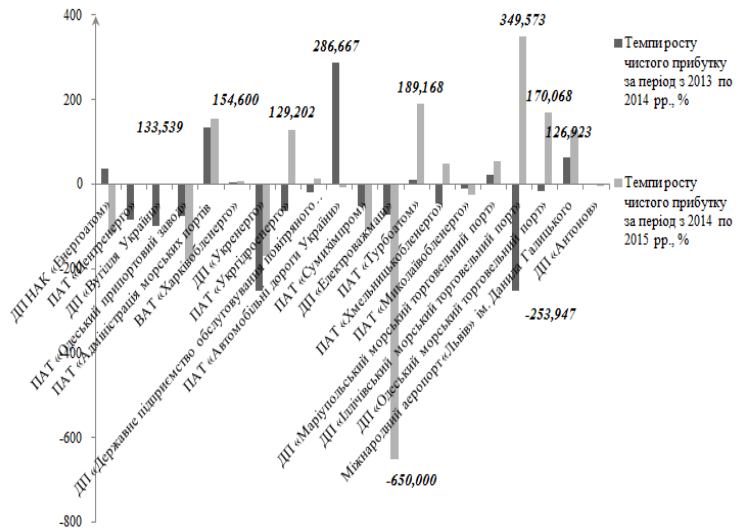

Рис. 4. Динаміка темпів росту чистого прибутку для деяких державних підприємств України, які входять до 30-ти найбільших за обсягом активів за період з 2013 по 2015 рр., %

Рис. 5. Динаміка темпів росту чистого прибутку державних підприємств із аномальними значеннями даного показника за період з 2013 по 2015 рр., %

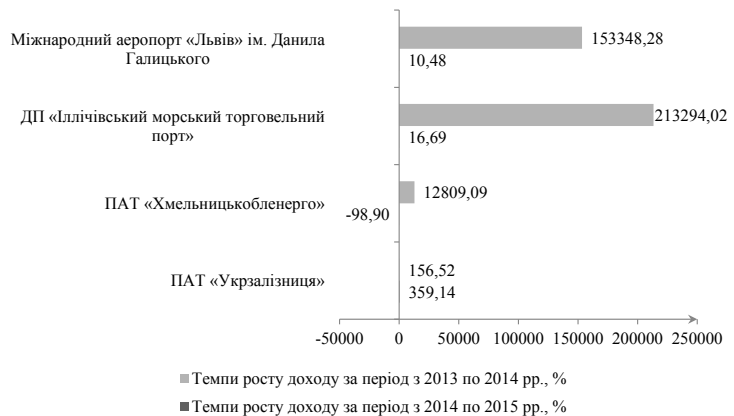

Рис. 6. Динаміка темпів росту доходу державних підприємств, для яких спостерігалось аномальне значення даного показника за період з 2013 по 2015 рр., %

2. Державні підприємства, частка держави у яких є меншою 100 %, характеризуються значно кращим фінансово-господарським станом ніж підприємства, що повністю знаходяться у володінні держави.

3. За період з 2014 по 2015 рр. спостерігається значне покращення фінансово-господарських результатів державних підприємств, що свідчить про наявність потенціалу щодо тривалого економічного розвитку у перспективі.

Варто зазначити, що в умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного і соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Тому, держава повинна долати всі проблеми, які унеможливають розвиток державного підприємства для забезпечення ефективності функціонування та зменшення тіньової частки у вітчизняному підприємстві.

Література:

1. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посібник / З.С. Варналій. – 3-є вид., випр. і доп. – К.: Знання-Прес, 2006. – 350 с.
2. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я.А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.
3. Завершальний етап приватизації в Україні / О.Й. Пасхавер, Л.Т. Верховодова, Т.С. Воронкова, Н.В. Терещенко. В надзаг.: Центр економічного розвитку. – К.: «Міленіум», 2003. – 78 с.
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

Сытник Н.С., Старух А.И. Современное состояние развития предпринимательства в государственном секторе экономики

Аннотация. В статье рассмотрены этапы приватизации государственных предприятий и охарактеризованы финансово-хозяйственное состояние государственных предприятий. Также проанализировано состояние развития предпринимательства в государственном секторе экономики Украины и сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: предпринимательство, государственный сектор экономики, финансово-хозяйственное состояние, приватизация, доход, чистая прибыль.

Sytnyk N.S., Starukh A.I. The current state of entrepreneurship development in the public sector of economy

Summary. The article investigates the privatization stages of state enterprises and describes their financial and economic condition. The state of entrepreneurship development in the public sector of economy of Ukraine is also analysed and appropriate conclusions are made.

Keywords: business, public sector, financial and economic situation, privatization, income, net income.